

Tecnologia en ple present
al VilaPensa'20: *Som humans?*

L'esclat de la pandèmia del Covid-19 a l'inici del 2020 obligà a ajornar la tercera edició del VilaPensa, prevista per l'abril, com tants esdeveniments posposats pel confinament. No obstant això, el festival no renuncià a la seva realització tan aviat com la seguretat ho permetés, amb el convenciment que la filosofia era més que mai necessària i a fi de recuperar un espai de reflexió compartida, que no només serviria al públic i als ponents per posar en qüestió la “nova normalitat” dels últims mesos i en comú les preocupacions més urgents; també per assajar una visió de conjunt alliberada de la immediatesa i la limitació de la mirada a una sola perspectiva. L'aposta del VilaPensa per conjugar els enfocaments de diverses disciplines al voltant d'un tema filosòfic central que s'enllaça amb un ampli ventall d'àmbits i vivències ajudaria a replantejar algunes consignes, decisions i angoixes del moment traient-les de l'aïllament primaveral i considerant-les a la llum de debats, històries i propostes que, des dels mites antics fins a les investigacions més recents, oferissin eines per pensar millor un present difícil de pensar. I enmig de la sensació de caos i desesperança del setembre de 2020, quan la situació sanitària i les seves conseqüències futures eren encara incertes, els actes també serviren d'aturada reflexiva a la confusió del post-confinament: l'obligació de tirar endavant amb la vida de qualsevol manera possible, entre imperatius contradictoris, després d'haver-la interromput per salvar-la i protegir-la dels altres — com si a finals d'estiu alhora seguís passant tot i res.

El fil conductor de l'edició va ser la tecnologia i com aquesta ens pot redefinir com a humans, com ja s'havia decidit, si bé en un primer moment anava a ser la mort; inevitablement, els dos temes aparegueren vinculats per les circumstàncies, que també condicionaren la realització dels actes. El seu nombre reduït —una dotzena— respongué a la delicada inestabilitat sanitària de l'ocasió, i els ponents van ser els únics eximits de l'ús de mascaretes. Major obstacle presentava la restricció de l'aforament al VINSEUM, seu dels actes principals; a fi que, malgrat tot, el festival pogués complir el seu propòsit d'arribar a tothom, i en consonància amb el nucli temàtic triat, la tecnologia esdevingué la gran aliada, i el VilaPensa abraçà el format audiovisual que des de llavors complementa el presencial. Així, si bé en totes les edicions es preserva la presencialitat com a modalitat d'assistència fonamental, des del 2020 el públic del VilaPensa inclou els seus seguidors virtuals: mentre l'any anterior s'havien enregistrat puntualment tres ponències, el 2020

s'oferiren tots els actes principals en directe per RTVVilafranca i per *streaming* a la seva web, on l'enregistrament romandria disponible.

No és del tot casual que la pròpia possibilitat de l'edició porti directament a les reflexions dels ponents sobre si la tecnologia facilita la vida, la desencanta o l'afeixuga, o quins van ser els seus rols en la pandèmia, i com encarar el seu desenvolupament futur. Tot remetia a una de les qüestions de fons de l'edició: fins a quin punt és inherent a la vida humana.

La primera conferència, un primer acostament als reptes tecnològics de la nostra societat, fou a càrrec de Josep M. Martorell, codirector del Barcelona Supercomputing Center, que oferí una introducció esclaridora a alguns dels conceptes més importants en els camps de la intel·ligència artificial, de la supercomputació i del *big data*; nocions que constitueixen el rerefons de nombroses qüestions actuals i debatudes al llarg de les següents ponències. Martorell parlà del funcionament dels algoritmes com a instruccions en la resolució de problemes, o dels límits de la IA, que per la precisió i l'amplitud de les dades que gestiona, sembla una invenció màgica amb capacitats sobrehumanes fora de la nostra comprensió; però que, en tant que es basa en patrons, imitació i entrenaments previs, no és fiable ni infal·libre en tots els contextos del món, i de fet es veu materialment limitada per les característiques dels seus components físics, almenys avui en dia. La ponència també posà sobre la taula les diferències entre els humans i les tecnologies que cada vegada imiten millor algunes de les capacitats humanes. Tot i no saber explicar el nostre coneixement o la nostra consciència, o la nostra relació amb la realitat, la comparació amb les IA, que en el seu treball amb les dades no arriben a comprendre-les, i on no podem dir que trobem consciència de si mateixes, permet esbossar una idea una mica més definida del que ens fa humans, i alhora qüestionar l'exclusivitat humana d'alguns dels nostres atributs.

Però la definició de la humanitat a través de la tecnologia no es dona només en forma de contraposició: en el segon acte, la professora i hel·lenista Montserrat Camps va explicar el mite de Prometeu, on l'habilitat tècnica resulta part integral del fet de ser humans. Al mite narrat per Hesíode, la intel·ligència humana és indissociable del domini del foc que Prometeu robà als déus olímpics, i les condicions de la vida es dicten a partir de l'obtenció del saber tècnic sense el permís diví, ja que la barreja de béns i mals n'és el càstig de Zeus. Per això abans de la tècnica no es pot parlar de la vida humana que coneixem, ni immortal ni irracional, ni divina ni animal. Amb tot, la tècnica per si sola es mostra insuficient per a la supervivència, almenys en la revisió platònica del mite: segons l'explica el Protàgoras de Plató, és l'aptitud política la que ens fa capaços de gestionar la vida en comú. Sense

política, l'ús de la tècnica no basta per viure en el món de manera plenament humana; i de fet, també actualment, pensar la tècnica és pensar el pla polític i l'ús que se'n fa.

En conseqüència, el poder i l'ús de la tècnica van ser els temes clau de les ponències posteriors, des de punts de vista tant crítics com constructius. Fou el cas d'un dels actes més esperats: la intervenció *online* de Franco "Bifo" Berardi, filòsof i activista que, des d'una perspectiva marxista arrelada en els moviments de protesta italians de finals del segle XX, s'ha dedicat a l'anàlisi crític de l'ús de la tecnologia i dels mitjans d'informació en ple capitalisme neoliberal. Si ja en el passat el mite grec articulava una proposta sobre la tècnica i el poder, Bifo enfoca el present des del rerefons polític i econòmic de la tècnica.

Bifo senyalà que la vivència quotidiana mediatitzada per l'ús actual de la tècnica, i així la nostra relació amb el món, es configura o bé en la sensació de caos o bé en la inèrcia de l'automatisme, i que caos i automatisme es juxtaposen en un món que davant la tècnica es veu envellit. L'envelliment del món es vincula íntimament amb una impotència general davant la velocitat amb què es desenvolupa la tècnica moderna: a les dificultats comunes per entendre-la i gestionar-ne l'abast s'afegeixen, primer, la incapacitat dels dominadors envellits per a acceptar el canvi i la pèrdua de poder, i a més, la impossibilitat dels dominats de sobreposar-se a la instrumentalització capitalista de la tècnica. La saturació d'estímuls, la manipulació interessada de les dades i la mecanització de les interaccions crea autòmats que perden la capacitat d'autogovern i de reflexió crítica: ens veiem sobrepassats per la informació caòtica, certa o falsa, i així induïts a respostes inercials. L'automatització de cadascú és la reducció del caos a un ordre inhumà, que no respon a les exigències de la vida, sinó d'un capitalisme tan automatitzat com cadavèric.

Per això, diu Bifo, la pandèmia no provoca res de nou, sinó que extrema tendències ja existents; per exemple, la imposició de la distància social no és tant un problema nou com un extrem de la regulació inhibida de les relacions personals. Les conseqüències de la pandèmia ho són per tant del capitalisme: el problema no és la tècnica per si sola, sinó un ús que anorrea la vida concreta a canvi de la promesa, avui transhumanista, d'immortalitat i il·limitació — que el 2020 es trenca. En endavant, alguns primers passos per revitalitzar la vida serien: desaccelerar les relacions humanes, singulars i comunitàries; qüestionar els grans relats sobre els avenços tècnics que obliden les limitacions del cos; i reassumir la vellesa, la malenconia i el canvi com a part de la vida, com ho són el temps o el desig.

La intervenció de Bifo és un punt d'inflexió en el plantejament del VilaPensa: des del 2020, el programa del festival ha inclòs cada any una ponència d'un filòsof reconegut de l'àmbit internacional, en els diversos formats que ho han permès —presencial en castellà o amb traducció simultània, en *streaming* o en una entrevista enregistrada en exclusiva—. Així, a més de seguir apropant al públic de fora de l'acadèmia les reflexions dels filòsofs i experts a nivell nacional, el festival s'ha constituït com a via d'accés a grans figures de la filosofia actual en altres països i llengües, sempre oferint diverses fonts de pensament.

Si entre la segona i la tercera ponència es passà del passat el present, la quarta s'enfocà al futur. Davant la preocupació per l'acceleració de la història i els intents de sobreposar-se a la selecció natural per mitjans tecnològics, l'arqueòleg Eudald Carbonell encarà la possibilitat que a partir d'algun esdeveniment deixem de ser humans. Certament la tècnica amplifica el canvi històric, perquè multiplica l'abast de tot invent o descoberta; però des de sempre és la forma que l'espècie humana ha tingut per adaptar-se i no deixar-ho tot a l'atzar. Una possibilitat és que la tecnologia ens permeti deixar de ser els humans que per atzar som; una altra, que multipliqui les conseqüències devastadores de l'atzar. Doble exemple és la pandèmia, d'abast mundial a causa de la globalització, però enfrontada amb decisions tècniques a fi de minimitzar la mortalitat. Sense oblidar la mortalitat del triomf històric del capitalisme, la tecnologia pot servir també com a mitjà de preservació de la vida i les espècies; i en la mesura que l'evolució és un procés continu, la pròpia espècie humana es troba poc evolucionada, i els humans en ple aprenentatge. Si la tècnica és un element d'humanització fonamental per la seva funció adaptativa a l'entorn, l'educació és fonament de la formació d'una consciència crítica, que reconeix la realitat que l'envolta.

Però la contrapart —els usos deshumanitzadors en benefici del poder polític i de les empreses privades— seguia urgint en el context de protocols d'ordre dels espais públics i privats, i de la contínua extracció de dades de les xarxes socials, l'ús de les quals el confinament disparà. En les intervencions respectives, els professors Ingrid Guardiola i Nemrod Carrasco tractaren el control exercit durant la “normalitat” pandèmica, i la periodista Marta Peirano, la intrusió de les grans plataformes digitals en la intimitat.

Els dos temes s'entrellacen perquè, com senyalà Guardiola, control és tant la recopilació de dades físiques o el seguiment i la restricció del moviment com l'explotació de les dades psicològiques dels usuaris; les xarxes, que incentiven la competitivitat en la producció de dades i les monetitzen, esdevenen mitjans d'explotació i proletarització capitalista de la ment humana. Però sovint la tècnica es blinda de tota crítica, com apuntà Carrasco, per la

conversió de la ciència en objecte de fe inqüestionable. Hi contribuïa la seva capacitat aparent per neutralitzar tota catàstrofe abans que passís, però l'aparença l'esquerdà una pandèmia que no semblava possible en l'imaginari col·lectiu occidental, i que deixà al descobert la fragilitat del sistema i la vulnerabilitat que sempre havia caracteritzat la vida. El que era impensable, amb tot, es normalitzà com una evidència, i la protesta passà a veure's neutralitzada per la també vana esperança de recuperar la normalitat anterior com si pel camí no s'hagués perdut res. En aquesta situació, el que urgia no era gestionar millor l'angoixa viscuda, sinó pensar-la i polititzar-la perquè no quedés tot reduït a la culpa individual: no es tractava del recremat "sortir de la pandèmia sent millors persones", sinó més conscients de la precarietat de les vides, i de la realitat política d'aquesta precarietat.

Així com la falsa dicotomia entre salvar l'economia o la vida esbiaixà els debats durant la pandèmia, Peirano advertí al seu torn que, en criticar el capitalisme de plataformes, la falsa dicotomia entre ser vigilat i quedar-se incomunicat desvia la qüestió esmentada de l'explotació de les dades. A més, d'aquestes dades, les que serveixen a la vigilància són les que l'usuari no és conscient d'estar oferint sobre la seva quotidianitat, i a l'opacitat de la recol·lecta de dades se suma la dels algorismes, que influeixen aquesta vida quotidiana. Si bé els primers temps d'internet obriren la porta a una democratització de la informació i de les interaccions, avui per fer-se visible és pràcticament imposat l'ús d'unes xarxes el funcionament del qual se'ns escapa, i on es minimitza l'elecció personal del que creiem que escollim —el contingut que consumim—. Per això Peirano exhortà a crear xarxes comunitàries fora de les xarxes, i no segons els gustos, sinó els problemes compartits.

En l'últim dels actes principals, Carme Torras, professora de l'Institut de Robòtica i Informàtica Industrial, i Ramón López de Mántaras, fundador de l'Institut d'Investigació en Intel·ligència Artificial, parlaren de l'aplicació ètica de la tecnologia i, en concret, del seu ús en l'àmbit mèdic, on la robòtica ja s'empra per millorar les condicions de vida dels pacients i donar suport als cuidadors. Un dels objectius principals és garantir una major autonomia quotidiana a les persones assistides, entenent que el potencial de la IA rau en l'automatització de les tasques repetitives per reservar més temps a aquelles on l'humà és indispensable. Els dos experts coincideixen en la importància de garantir un coneixement públic tant de les fites com dels riscos de la tecnologia, que no és ni bona ni dolenta, però tampoc neutra. Com ja s'apuntà a l'inici, l'excitació discursiva sobre els invents dificulta un enfocament crític dels seu funcionament, que no és immune a la ideologia dels humans, perquè són humans qui reuneixen les dades i les classifiquen amb criteris que poden ser

qüestionables. Si bé necessitem la tècnica, conclouïen, som millors en inventar noves eines que a l'hora d'utilitzar-les sàviament, i les eines per si soles no ens fan més savis ni més feliços; per això, en l'àmbit de la cura i en general, la col·laboració entre les persones i les màquines és una opció més efectiva i desitjable que el seu treball desconnectat.

Cadascun dels actes retransmesos fou acompanyat per un breu joc poètic a càrrec del poeta Josep Pedrals i El Mal Alumne del Col·lectiu Estampa: una IA entrenada per imitar els grans poetes de la literatura catalana. A partir dels versos que Pedrals llegia, d'autors com Maragall o Foix, la IA produïa el seu contra-poema, deixant a l'aire la qüestió de si, per bé que no es pugui atribuir sentiment estètic a una màquina, el resultat de les seves combinacions de paraules pot produir un efecte estètic equiparable a la poesia humana.

El Més VilaPensa, que des de l'edició anterior incloïa esdeveniments addicionals com a complement de les ponències en altres espais i formats, promogué cinc esdeveniments més durant el setembre. L'exposició *Poesia visual filosòfica* de Toni Prat s'inaugurà a la Capella de Sant Joan amb una conferència del professor Gonçal Mayos. El VINSEUM mateix acollí la narració *Màquines sexuals* de Jordina Biosca; el casal popular La Gueralda, el taller d'autodefensa digital feminista de DonesTech; el Restaurant Cal Ton, un tast ofert per Raimon Salas. El VilaPensa també incorporà els premis de microrelats *És la tribu qui educa*, impulsats pel Grup de mestres de l'Alt Penedès, i que s'atorgaren al Claustre de Sant Francesc amb la col·laboració de l'escriptor Antoni Munné-Jordà.

Aquesta crònica s'ha escrit gairebé tres anys després. La temàtica del VilaPensa'20 és més viva que mai amb el llançament públic d'eines d'intel·ligència artificial com el ChatGPT o Dall-E, i amb els debats de l'ús militar de la tecnologia revifats per la guerra d'Ucraïna; alhora, opcions en auge durant la pandèmia com el teletreball o l'ensenyament i la comunicació *online* han perdurat, si bé en menor mesura; i de qüestions de llarga cua com l'impacte climàtic de la indústria, l'ús de la tecnologia en l'educació i la sanitat, el temps d'exposició a pantalles i xarxes o els anhels transhumanistes segueixen sorgint molts dubtes irresolts. Del setembre del 2020, en canvi, o bé pocs en tenen un record ben definit, o bé pocs records es comparteixen. La percepció del temps i la vivència de la pandèmia, caòtiques aleshores, caòtiques després, han derivat en un silenci que frega la irrealitat: quan aquell temps es recorda en veu alta sembla que es trenqui alguna inèrcia automàtica, i als mitjans ras i curt ja no existeix. Queda per veure, històricament, si els dos temes han deixat d'entrellaçar-se, o si el llaç s'haurà de tornar a pensar — i en quines circumstàncies haurà de ser humanament possible.

Emma Grau i Cabré
Universitat de Barcelona
emmacabre66@gmail.com

Juliol de 2023 || Crònica retrospectiva